

KERAMEIKOS

DEEL 1. GESCHIEDENIS EN MUSEUM

inleiding

Op deze website kun je in de rubriek 'Begraafplaatsen in Europa' het artikel van Leon Bok over Griekenland lezen. Hij schrijft daarin: *Wie een oude necropolis wil zien, moet de begraafplaats Kerameikos bezoeken*. Ik heb dat een aantal jaren geleden gedaan en wil je in twee artikelen meenemen naar deze dodenakker, die al ver voor het begin van onze jaartelling ontstond. In deel 1 vertel ik over de geschiedenis en het museum, in deel 2 maak ik een wandeling over de begraafplaats.

Mensen werden in Athene net buiten de stad begraven langs de wegen in de voormalige pottenbakkerswijk. Keramos was de beschermgod van de pottenbakkers en ons woord keramiek is hiervan afgeleid. Athene heeft nog al wat oorlogen gevoerd, is een paar maal zo goed als vernietigd, maar steeds werd de stad weer opgebouwd. Er zijn opgravingen gedaan en in Kerameikos¹⁺² loop je tussen die opgravingen door. Er zijn genoeg schriftelijke bronnen, die het mogelijk maakten om veel te reconstrueren.

¹ Kerameikos met in de verte het Parthenon

Links naast de ingang is het kleine Kerameikos Museum³ (verder genoemd: KeMu). Het is gebouwd in 1937 met een donatie van Gustav Oberländer en dankzij de financiële ondersteuning van de Boeringer broers werd het in de jaren 1960 uitgebreid. Je komt binnen langs een overdekte galerij⁴ met grafmonumenten en het museum zelf bestaat uit vier ruimtes rond een overdekt atrium en in drie van die kamers vind je originele grafmonumenten van de begraafplaats,

² Wegwijzer naar Kerameikos

grafvazen en een paar beelden die in de Heilige Poort hebben gestaan. Ook zagen we er beschilderde keramiek en grafoffers. De vierde kamer wordt gevuld met voorwerpen uit andere vindplaatsen, stèles uit verschillende perioden, urnen, grafreliëfs en grafvazen. Veel voorwerpen zijn ook ondergebracht in het HAMA, het Historisch Archeologisch Museum Athene. Alle objecten in dit artikel zijn in een van deze twee musea te vinden.

³ Kerameikos Museum

⁴ Kerameikos, galerij met grafmonumenten

1050-720 v.C. - Geometrische periode

Oorspronkelijk werden overledenen begraven, maar halverwege de elfde eeuw v.C. startte er een periode van ruim 200 jaar waarin voornamelijk werd gecremeerd. De vaas met crematieresen werd samen met de grafgiften in een kleine rechthoekige put gelegd en bedekt met een kleine heuvel. Na de tiende eeuw v.C. veranderden de religieuze opvattingen en maakte de heuvel plaats voor een stenen plaat met een monumentale vaas, een amfoor. Er waren grafgiften, meestal aardewerk met veel meanderpatronen. De terracotta amfoor⁵ uit 800 v.C. staat in het Historisch Archeologisch Museum Athene.

⁵ terracotta amfoor

Eind negende eeuw kwam het begraven weer terug, maar ook bleef daarnaast de crematie bestaan.

⁶ grafgift pixis

Vooral vrouwen en kinderen kregen steeds meer geschenken mee en de grafvazen hadden enorme afmetingen. Vanaf 775 v.C. zie je gestileerde mensen en paarden verschijnen. In het NAMA staat een geschilderde vaas uit 760/750 v.C. van 155 cm hoog. Hij wordt de **Dipylon amphora**⁷ genoemd omdat hij bij die poort is gevonden (zie verder). De amfoora is volledig bedekt met meanders, die worden afgewisseld met Griekse motieven, geiten en grazende herten. Er zijn duizenden vazen gevonden met dezelfde soort motieven. Een ander voorbeeld uit deze periode is de prachtige pixis⁶, een grafgift doosje met paarden en slangen dat werd gevonden onder een tumulus. De swastika op het doosje is heel opvallend.

⁷ Dipylon amphora

720-480 v.C. - Archaïsche periode

⁸ kouros (detail)

Dan breekt er in de Griekse kunst een nieuwe periode aan, waarin oosterse motieven worden overgenomen. Er zijn steeds meer figuren op de vazen te zien en behalve dieren zie je soms ook treurende vrouwen en gebeurtenissen uit het dagelijks leven. De figuren hebben een grotere natuurgetrouwheid, maar nauwelijks expressie. In de zesde eeuw worden de grafheuvels kleiner en blijken grafgiften niet meer noodzakelijk. Cremieren komt nog maar weinig voor. Uit deze periode zijn kouroi en korai bewaard gebleven. Een kouros is het beeld van een naakte

⁹ zaal KeMu

man en een kore het beeld van een geklede jonge vrouw. De beelden zijn van marmer of kalksteen en je kunt ze in beide musea zien. De drie foto's zijn in het KeMu gemaakt. Op de middelste foto⁹ zie je een kouros met links een marmeren sphinx die op een graftombe stond en rechts de 'Heilige Poort Sphinx' op een pilaar, beide ca. 550 v.C. De linkerfoto⁸ is een detail. De rechterfoto¹⁰ is een voorbeeld van een heel vroege marmeren stèle: man met wandelstok en zwaard uit ca. 560 v.C. Het was boeiend de voortgang in de kunst te ontdekken.

¹⁰ vroege stèle

¹¹ Alabastron

¹² Lekythoi

¹³ Amasisi Lekythos

Er zijn in beide musea witte beschilderde olie-
kruiken te vinden met een nauwe hals en één
handvat. Deze lekythoi¹² werden gebruikt voor
offerandes en bij het balsemen.

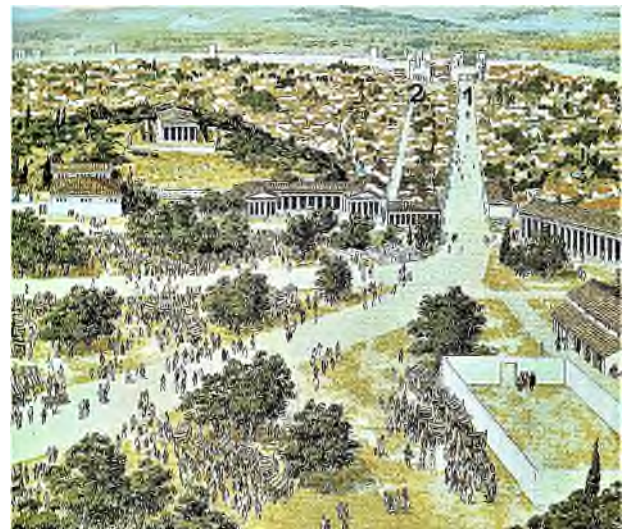
In het Kerameikos Museum zag ik uit deze perio-

de een klein oliekruijke, een alabastron¹¹, met
rode figuren, waarop een jongen een haas geeft
aan een meisje dat zit te spinnen. Ook zag ik hier
de Amasisi Lekythos¹³ met een afbeelding van de
god Dionysos.

480-323 v.C. - Klassieke of Attische periode

¹⁴ de twee stadspoorten

¹⁵ de twee stadspoorten

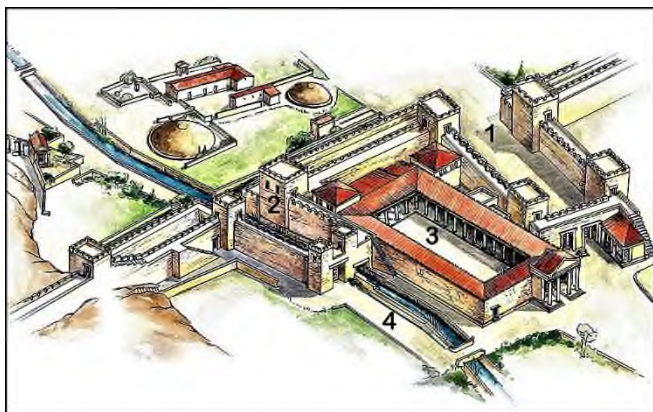
In 480 werd Athene verwoest tijdens de Tweede
Perzische oorlog, maar daarna werden de stads-
muur en de poorten¹⁴⁺¹⁵ opnieuw opgebouwd.
De grootste poort van het oude Griekenland
heette Dipylon (1). Hij had twee ingangen naast
elkaar en besloeg een oppervlakte van maar
liefst 1800 m². Hij lag aan het begin van de Weg
naar de Academie, zo'n 1,6 km buiten de stad.
Die weg was in de zesde eeuw aan het begin
maar liefst 39 meter breed. Vlak ernaast was de
Heilige Poort (2) aan het begin van de Heilige
Weg die naar de havenstad Eleusis leidde.

De resten zijn op het opgravingsterrein goed te
herkennen.

Bij elke herbouw werden grafheuvels afgegraven

om de herinnering aan vorige heersers uit te wis-
sen en de oude grafmonumenten werden ge-
bruikt in de fundamenteën van de nieuwe stads-
muren. De stadsbouwmeester maakte zich daar-
mee niet geliefd bij de rijke families.

Aan het eind van de vijfde eeuw werd tussen de
genoemde twee poorten het Pompeion¹⁶ (3) ge-
bouwd, een gebouw rond een binnenplaats waar
voorbereidingen werden gedaan voor de Pana-
thenaia, een meerdaags festival met wedstrijden
en een processie naar het Pantheon van Pallas
Athene. De stoet verzamelde zich op het grote
binnenplein van het Dipylon en op het plein voor
het Pompeion. Je ziet het riviertje Eridanos (4)
door de Heilige Poort stromen.

¹⁶ het Pompeion

In de Peloponesische oorlog met Sparta (431-404 v.C.) werden er veel graven vernield langs de Straat naar de Academie. Na deze oorlog kregen gesneuvelde soldaten hier een gemeenschappelijk graf. Ook nu weer merken we dat de dodenstad moest wijken voor het rijk der levenden. Er werden hopen aarde op delen van de oude begraafplaats gestort en weer werden oude monumenten gebruikt in de fundering van de nieuwe muur. Het 'Graf van de Lacedaemoniërs' is daarom een van de weinige graven in deze straat waarvan nog iets te zien is. In het volgende artikel kom ik hierop terug.

In de tweede helft van de vijfde eeuw komen er grotere familiegraven. De afbeeldingen hebben

een grotere ruimtelijkheid dan in de periode ervoor. Bovendien hebben de personen plooiën in hun kleding en zijn ze in een rustige pose gebeeldhouwd.

Rond 420 ontstaan de graven voor Eupheros, Ampharete en Hegeso. Toen ze werden opgegraven waren kleurrestanten nog steeds te zien. De eerste twee kun je zien in het KeMu, de laatste in het NAMA, maar van Hegeso staat een kopie op de begraafplaats. Ik schrijf erover in het volgende artikel. Weinig monumenten zijn op hun oorspronkelijke plek terug gevonden. Meestal zaten ze in de fundering van de muren of poorten. Ook de steen met een gevecht tussen leeuw en wild zwijn¹⁷ is in de Dipylonpoort gevonden.

¹⁷ gevecht tussen leeuw en wildzwijn

Eupheros ¹⁹

De marmeren stèle werd samen met een houten grafkist en enkele grafgiften¹⁸, oliekruijkes en lekythoi, gevonden tijdens een opgraving ten zuiden van de Heilige Weg. De grafgiften zie je in een museumvitruine. Je ziet een atletische jongeman, die gebeeldhouwd is in de stijl die je ook ziet op het Parthenon. De stèle heeft acroteria, versiersels op de hoeken, en op de architraaf boven zijn hoofd staat EUPHROS. Eupheros kijkt naar de strigilius in zijn linkerhand, een rugkrabber die gebruikt werd vóór het baden. Om zijn hoofd draagt hij een haarband. Oorspronkelijk was dit een gekleurd monument. Toen het gevonden werd waren er nog sporen van rood, blauw en geel.

¹⁸ Eupheros - grafgiften

Ampharete ²⁰

I hold this beloved child of my daughter which I used to hold on my knees when we lived to behold the sun's rays; now, dead myself, I hold its corpse. Ik houd dit geliefde kind van mijn dochter vast dat ik altijd op mijn knieën vasthield toen we leefden om de zonnestralen te bekijken; nu, zelf dood, houd ik haar lichaam vast. Deze aandoenlijke epitaaf staat op de in 1932 opgegraven stele van Ampharete. De naam van de vrouw blijkt uit een kleinere inscriptie boven haar hoofd. Het marmeren monument dateert uit het begin van de 4e eeuw. Uit onderzoek is gebleken dat ook deze stele beschilderd was. Donker rood werd gebruikt om het haar van de vrouw te accentueren. Er zijn ook verfpatronen op de stoel aangetroffen.

In de naiskos, een klassiek tempeltje, is een vol-

wassen vrouw afgebeeld met een baby op haar schoot en deze leeftijdscategorie zie je weinig op Attische funeraire stèles.

De vrouw draagt een chiton en zit op een stoel. Ze heeft ook een mantel die over haar rechterschouder hangt en via haar elleboog op haar schoot terecht komt. Een gedeelte van haar mantel is om de baby gewikkeld. De vrouw draagt ook een oorring en sandalen. De baby strekt een van zijn kleine handjes uit naar de vrouw. Ampharete kijkt verdrietig naar een voorwerp in haar hand, dat in de loop van de tijd is verdwenen. Het monument stond oorspronkelijk aan de Heilige Weg maar werd met aarde bedekt toen de straat in 338 voor Christus werd verbreed. Na 338 v.Chr. werd het, misschien wel door familie van Ampharete, gerestaureerd.

¹⁹ Eupheros

²⁰ Ampharete

²¹ Aristonautes

nog een paar monumenten

De volgende prachtige graven zijn uit de vierde eeuw v.C.: Dexileos, Eukoline en Demetria en Pamphile. Het origineel staat in het KeMu maar er staat steeds een kopie op de begraafplaats. Ik schrijf erover in artikel 2. Je ziet in deze tijd dat

rijke doden vaak in sarcophagen werden begraven. Ook uit deze periode is het monument voor Aristonautes²¹, een jonge soldaat. Het werd gevonden in 1861 en staat nu in het NAMA. Het is een marmeren naiskos uit 350 v.C.

na 323 v.C. Hellenistische periode

²² kioniskoi

Inmiddels was een nieuwe periode aan gebroken. Alexander de Grote was overleden en er vond een ingrijpende gebeurtenis plaats. In 317 v.C. voerde Demetrius van Phalerum een wet in, die kostbare monumenten verbood. Er brak een periode aan waarin alleen kioniskoi²² (kleine zuiltjes) en trapezi waren toegestaan met eigen naam, naam vader en plaats van herkomst. Als grafoffers vinden we alleen nog unguentaria²³, glazen zalfflessen.

In 86 v.C. verwoestten en plunderden Romeinse troepen onder Sulla Athene. Weer werd er veel vernield o.a. het schitterende Pompeion. Plutarch schreef: 'Het bloed stroomde door de poort'. In de eerste eeuwen na Christus hebben we veel hiaten in onze kennis over Kerameikos. De doden werden

²³ unguentaria

dicht op elkaar begraven in eenvoudige zandgraven. Waren er giften dan waren dat glazen zalfflessen. In latere jaren verdwenen de grafmonumenten onder gedumpt puin en slib van overstromingen. Tot aan de negentiende eeuw steeg het grondniveau maar liefst 8 meter.

In 1863 groef een wegwerker de stèle op van Agathon uit Herakleia en dat was het begin van de opgravingen. En daardoor kunnen we nu weer genieten van een heel oude dodenakker. Het was heel bijzonder om in dit museum rond te lopen en in het volgende artikel gaan we samen over de begraafplaats wandelen. Je ziet dan ook een plattegrond van Kerameikos.

• YouTube filmpjes

Misschien vind je het leuk om nu vast enkele YouTube filmpjes te bekijken.

<https://youtu.be/I9IMIXSrRs0>

https://youtu.be/qZW_VxoMiLs

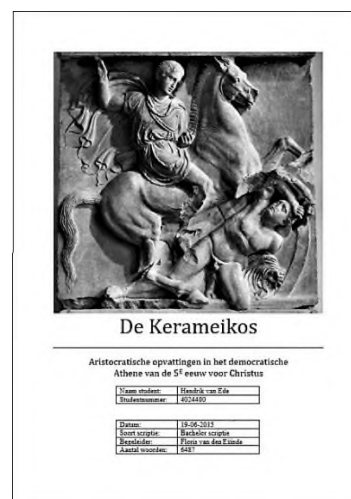
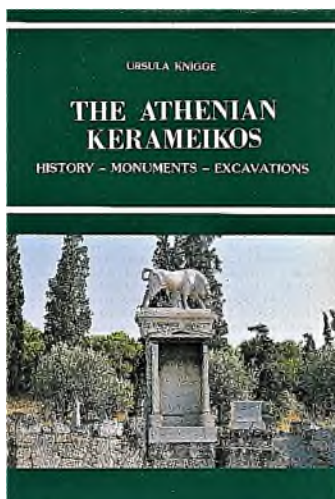
<https://youtu.be/G0YPMXIAD8E>

<https://youtu.be/jX-ozS2JeJc>

• Bronnen

- Ursula Knigge *The Athenian Kerameikos*, Athene 1991
- Peter Connolly *Stad in de Oudheid*, Keulen 1998
- Hendrik van Ede *De Kerameikos*, Bachelor Scriptie, 2015
- internetsites over geschiedenis kunst Griekenland

• fotoverantwoording:

1 - 2 - 3 - 4 - 17 - 21 foto's Ad de la Mar

⁵ public domain, ⁶ Erud CC-BY, ⁷ Stelio Zacharias CC-BY, ⁸ George Koronaios CC-BY, ⁹ Giovanni Dall 'Orto CC-BY, ¹⁰ www.greece-athens.com, ¹¹ Giovanni Dall 'Orto CC-BY, ¹² George Koronaios CC-BY, ¹³ public domain, ¹⁴ + ¹⁵ + ¹⁶ uit: Peter Connolly *Stad in de Oudheid*, ¹⁸ public domain, ¹⁹ Giovanni Dall 'Orto CC-BY, ²⁰ www.greece-athens.com, ²¹ Marsyas CC-BY, ²² Giovanni Dall 'Orto CC-BY.